

*Hiszek egy Istenben,
Hiszek egy hazában,
Hiszek egy Isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában.*
Amen.

VILÁGNÉZET ÉS NEVELÉS.

Minden nevelési elmélet alapja valamely világnézet. A nevelés egész programja, célja és útja attól függ, mi a felfogásunk a világról és az életről, hogyan képzeljük el az ember helyzetét a világegyetemben s az emberi társadalomban, mit tartunk az élet céljának, s hogyan képzeljük megoldhatóknak az élet problémáit, szóval: mi a világnézetünk és életfelfogásunk.

A világnézetből fakad az életfelfogás, s az életfelfogás adja meg az ember egész életének irányát. Nem tűzhetjük ki a nevelés célját anélkül, hogy ne tudnók, mit akarunk itt a földön, s hogyan akarjuk végigélni az életet. De nemcsak a nevelés főiránya függ a világnézettől, hanem az egyes részletek is; nemcsak a célok, hanem sok tekintetben a módok és eszközök is.

Épen ezért a nevelés kérdéseinek vitatása mögött voltaképp világnézeti ellentétek lappanganak, az iskoláért folyó harc pedig legtöbbször nyíltan is — mint különösen napjainkban tapasztalhatjuk — a világnézetek harca.

Mindamellet az elméleti pedagógia nem igen tette vizsgálat tárgyává ezt a viszonyt a világnézet és a nevelés között. Igaz ugyan, hogy a pedagógia mindenkor mint a filozófia egyik ága jelenik meg, s ez azt jelenti, hogy a pedagógia folyamánya valamely filozófiai rendszernek, s így következménye az abban foglalt világnézetnek; de ez ilyen világosan kimondva vagy épen részletesen kifejtve egyáltalán nem található, s a pedagógiai elvek sincsenek a világnézetből következetesen levezetve. Az a körülmény pedig, hogy Herbart óta a pedagógiát nem az egész filozófiára, hanem csupán az etikára és pszichológiára szokás alapítani, lassan egészen háttérbe szorította a metafizikával való összefüggés vizsgálatát, sőt az újabban fölvirágozott pszichologizmus egészen más irányba terelte a pedagógiai vizsgáldást, s az ily filozófiai fejtegetéseket mint metafizikát hajlandó volt szembeállítani az exakt tudományos kutatásokkal. Natorp hangsúlyozza ugyan, hogy a pedagógiát az *egész* filozófiára kell alapítani, de ő is inkább csak a három normatív disciplina: az etika, logika és eszté-

tika fontosságát helyezi előtérbe, s nem a világnézetet, melyre a pedagógiát alapítani kellene.

A világnézet azonban nemcsak kiindulás, hanem cél is a pedagógiában. A nevelés világnézetet akar adni a felnövekvő nemzedéknek, a nevelő a maga világnézetét adja át az ifjúságnak s azt akarja, hogy az általa helyesnek fölismert világnézet jelöljön irányt a jövő nemzedék magatartása számára.

Így a világnézet kérdése még szorosabban fűződik össze a pedagógiával, mert ez a kezdet és a vég, a kiindulás és az eredmény.

Nem lehet itt föladatomban a világnézetek elemzése és bírálata. Ez a filozófia feladata, s már a szűkre szabott tér sem engedi, hogy e kérdéssel behatóbban foglalkozzam. Azonban amennyiben a nevelés elvei végső elemzésben a világnézetben gyökereznek, mégis egy pillantást kell vetni azokra a világnézetekre, melyeken egy-egy nevelési rendszer alapszik.

A világnézet az a kép, melyet magunknak a világegyetemről, s benne az ember életéről, kialakítunk. Felelet az élet legnagyobb és legnehezebb kérdéseire. Mint ahogyan Galton jelzi: «a miért? honnan? hová? örökké visszatérő kérdései ezek».

Ezeket a nagy kérdéseket az emberek nagyon különféle módon intézik el. Vannak, akik egyszerűen félreteszik ezeket s végigélik az életet anélkül, hogy megoldásuk nyugtalanítaná őket. Ez is bizonyos életfelfogás: kerülése a mélyebb gondolkodásnak s elhallgattatása a «metafizikai szükségletek»-nek.

Akik e kérdésekre komolyan akarnak felelni, azoknak kemény gondolatbeli munkát kell végezniök, míg lassankint megnyugtató világnézetet alakíthatnak ki maguknak s oly életfelfogást, melyet tudatosan követhetnek.

De az is, aki irtózik az ily fáradságos gondolkodó munkától, alakít magának valamiféle világnézetet. Ez a világnézet töredékes lesz, s az életkérdéseket csak esetről-esetre oldja meg. Ilyen töredékes életfelfogással éli végig életét sok ember, nem törődve azzal, hogy magában a belső embert kialakítsa.

Vannak azután, akik egyszerűen átveszik környezetük világnézetét. Akinek nincs oly világnézete, mely mélyebben gyökereznekk lelkében, s mely összekapcsolódott a saját szellemi munkája által egész lelkületének diszpozícióival, szerkezetével és tartalmával, az könnyen lesz rábirható, hogy más világnézetet fogadjon el, s felfogását változtassa. Ezek azok, akiknél a propaganda sikerrel járhat.

De akinél a világnézet mélyen gyökerezik az egész lelki szerkezetben, s «az érzelem irrationalis talajából táplálkozik» — mint Kornis Gyula mondja (A lelki élet III. 331) — az görcsösen ragaszkodik hozzá, még ha ez reá nézve célszerűtlennek mutatkozik is.

Csak kevesen vannak olyanok, kiknek ily erősen kialakult világnézetük van, s ez a világnézet következetes, ellentmondás nélküli és teljesen összeforrott hajlamaikkal, érzelmeikkel, akaratukkal s így életfelfogásukban is következetesség és szigorú elvszerűség mutatkozik. Ez azonban az igazán művelt ember végső törekvése.¹

Hogy ily világnézet kialakulhasson, ahhoz nagyon komoly törekvés kell, azonkívül az ismereteknek bizonyos mennyisége és a gondolkodás iskolázottsága s fegyelmezettsége. Ehhez tehát nemcsak bizonyos gondolatmunka árán, hanem benső küzdelmek után jut el az ember, néha meglehetősen későn, néha csak tévedések után, s így mesesik, hogy változtatni is kénytelen világnézetén és életfelfogásán, sőt néha egy-egy részlettel, töredékes világnézettel kell beérnie élete végéig.

De az emberi életföladatok megoldásának módja az ember világnézetétől függ, s így ettől függenek a nevelés elvei is.

A világnézet kialakulhat egyszerű naiv természetszemlélet alapján is. De fölépülhet vallásos tanításokon, tudományos ismereteken és filozófiai gondolkodáson. Létrejöttében nagyon fontos tényező az értékelés, mely nem mindig értékítéleten, hanem gyakrabban érték-érzelmeken alapszik. A világnézetek jellegét az határozza meg, hogy mi az, amit értékesnek, értékesebbnek és legértékesebbnek tartunk.

Ezen az alapon az idők folyamán a világnézeteknek két nagy csoportja alakult ki, melyek egymással szemben állanak. Az egyik csoportot nevezhetjük *idealisztikusnak*, a másikat *realisztikusnak* (vagy talán helyesebben *materialisztikusnak*). Természetes, hogy mikor itt a világnézeteket így csoportosítom, ez csak a könnyebb áttekintés kedvéért történik, s mellőzöm az egyes rendszereknek a részletekben nagyon is eltérő s nagyon is finom, de fontos különbségeit, s csak azokat a jellemző vonásokat emelem ki, melyek itt most pedagógiai szempontból érdekelnek, s a felosztást erre alapítom.

Az idealisztikus világnézetek az ember számára egy magasabb eszményi célt tűznek ki, az ember szellemi tulajdonságait tartják

¹ Azokról, akikben a világnézet különködésen vagy patológikus gondolkodásmódon alapszik, természetesen nem szólnok. Ezekre vonatkozik Max Weinstein következő megjegyzése: «Aki az ifjú kultúrvilágot meg akarja figyelni, az csak olvassa modern költeményeiket, melyek szép szavak és ingerlő fordulatok mellett gondolatilag gyakran virágzó oktalanságokat tartalmaznak és oly nézeteknek adnak kifejezést, vagy olyanokra engednek következtetni, hogy a nagyon szeliden és enyhén ítélőt is erős türelmetlenség fogja el.» (Welt- und Lebensanschauungen, Leipzig, Barth. 1910. 2. 1.)

fontosabbaknak, s minden földi küzdelemben is az eszmei háttért, a dolgok lényegét nézik.

Ilyen idealisztikus világnézet a keresztény vallás világnézete.

De azok a világnézetek is, melyek nem vallásos, hanem tisztán filozófiai alapon állnak, lehetnek idealisztikusok. Ilyen pl. Plato világnézete, mely szerint a dolgok lényege az eszme (idea), s ez az anyagban s az anyagon keresztül csak tökéletlenül nyilatkozhatik meg. Az idealisztikus világnézetekhez lehet sorolni az újkori filozófusok közül a Descartes, Leibniz, Spinoza, Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Schleiermacher, Herbart, Windelband, Rickert, Encken, Fouillée filozófiájában nyilvánuló világnézetet.

Ezzel az idealizmussal szemben áll a realiztikus világnézetek nagy sokasága, nagy változatosságban. Így a realiztikus világnézetek közé sorolhatjuk az *empirizmust* (Locke, Hume, Newton), a *materializmust* (Demokritos, Empedokles, Epikuros, Vogt, Büchner, Moleschott, Du Bois-Reymond), a *naturalizmust* (Rousseau), a *pozitívizmust* (Comte, Dühring), továbbá a *mechanisztikus* (Mach, Avenarius), az *evolucionisztikus* (Spencer, Hæckel), az *energetikus* (Ostwald) s a *pragmatikus* (James) filozófiai rendszerek világnézetét.

Mindezekben az a közös vonás, hogy lényegesnek a tapasztalati világot tartják, azt a valóságot, melyet érzékszerveink útján megismerhetünk. A dolgok alapja szerintük az anyag vagy erő vagy energia, de nem az eszme, nem a szellem, nem a lélek. A súlyt eszerint az anyagi világra kell helyezni, fontosabb az anyagi rész, mert a szelleminek ez az alapja.

Láthatjuk, hogy annak a kérdésnek, mit tartunk lényegesebbnek: a szellemi részt vagy az anyagit, alapvető fontossága van nemcsak elméleti szempontból, hanem abból a szempontból is, minő elveket követünk az életben, s így természetesen abból a szempontból is, mire neveljük a következő nemzedéket.

Azzal, vajjon az az irány, melyet követni akarunk, idealisztikus-e vagy realiztikus, szoros összefüggésben áll annak a metafizikai problémának a megoldása, vajjon a világ magyarázatára egy vagy két elvet veszünk-e föl. Az a világnézet, mely a világot egy elv alapján akarja magyarázni, monisztikus, az pedig, amely két elvből (test és lélek, anyag és szellem) indul ki, dualisztikus.

A monisztikus filozófiai rendszerek (materializmus, spiritualizmus, evolucionizmus s energetikus felfogás) ellentétben állanak a keresztény világnézettel, mely dualisztikus. A keresztény álláspontot a monizmussal szemben behatóan és világosan fejti ki Fr. Klimcke: *Monismus u. Pädagogik* c. könyvében. (München, Völler, 1918.)

Az idealisztikus és dualisztikus világnézetekkel szemben álló

realisztikus és monisztikus világnézeteket némelyek szeretik természettudományinak nevezni. Ám a természettudomány nem a világnézetek tudománya, s az idealisztikus és dualisztikus világnézet nem mellőzi a természettudományok eredményeit. A természettudomány alapján is el lehet jutni idealisztikus világnézethez. Hiszen a világnézet a tények értékelésén alapszik. Nem jogos tehát a realiztikus vagy materialisztikus világnézetet természettudományinak nevezni. Nagyon helyesen írja *Claparède*: «A természettudomány közömbös azon célokkal szemben, melyeket magunknak kitűzünk — ép úgy, mint a színvak közömbös a vörös színnel szemben — nem is mutathatja meg azt az utat, melyen a gyermekeket jó sorsa felé vezetni kell.» (Gyermekpszichológia és kísérleti pedagógia, 40. l.)

Végül az is jelentős: vajjon a világnézet alapiránya minő? a) *pesszimiztikus* vagy *optimisztikus*-e?

A neveléstudománynak egyik első problémája eldönteni: milyen világnézet alapjára helyezkedik? E kérdés eldöntése nélkül egységes nevelési rendszer el sem képzelhető. Tudjuk, hogy ezt a kérdést nemcsak az elméleti megfontolás dönti el, hanem az ember érzelmei, testi és lelki diszpozíciói, szóval egész habitusa. Sőt ezek sokkal inkább, mint talán az elméleti megfontolás. Helyesen mondja *A. Messer*: «Auf dem Gebiet der Werte aber ist der *Verstand*, nicht die entscheidende Instanz, hier hat das Gefühl und die *intuitive Überzeugung* der Einzelnen zu bestimmen. Und das ist für seine ganze Lebensauffassung und Lebensgestaltung von grösserer Bedeutung, als seine metaphysische Ansicht über die Realität.» (Hauptströmungen d. Philosophie, München, 1916.)

Ép ezért oly hevesek a világnézeti harcok, s ép ezért oly nehéz ezekben a kérdésekben valakit objektív érvekkel meggyőzni. Ezért be kell érünk itt is azzal, hogy álláspontunkat egyszerűen jelezve csak azt emeljük ki, hogy a nevelés szempontjából határozottan az idealizmus, a dualizmus és optimizmus mellett kell állást foglalnunk.

A nevelés munkájához nem is lehet hozzáfogni anélkül, hogy ne bizzunk annak sikerében, s föl ne tegyük a javulás, a fejlődés, a tökéletesedés lehetőségét. Aki ezen munkálkodik, bármily pesszimiztikusan ítélje is meg a jelent s a meglevőt, annak biznia kell abban, hogy a jövő, a leendő jobb lesz. Ez a bizalom maga is hozzájárul munkája sikeréhez, de enélkül nincs is értelme a munka megkezdésének. A helyes elv tehát a meglevővel szemben a pesszimizmus, a jövővel szemben az optimizmus.

A dualizmus az az álláspont, mely megfelel a tapasztalat tényeinek, s egyenlően számba veszi a testet és lelket, az anyagi és szellemi világot, s egyenlően igazságos mindkettővel szemben.

Az idealizmus a realizmussal és materializmussal szemben magasabb célt tűz ki az emberi élet s így a nevelés számára is. Az embert szellemi élete emeli a fejlődés magasabb fokára az anyagi világgal szemben, s fejlődés, tökéletesedés és nevelés csakis úgy lehetséges, ha a jelen realitásaival szemben magasabb értékek megvalósítása lebeg szemünk előtt. Az embernek szellemi része a fontosabb, mert ez az, mely fölismerheti a maga hivatását, irányíthat, vezethet, a természet erőt és törvényeit céljai szolgálatába állíthatja, a fejlődést tökéletesítheti, s eszményi célok felé terelheti. Az anyagi világot így alapul tekintjük, mely fölött a szellem uralmát biztosítani s az emberi eszmények szolgálatába szegődtetni törekszünk.

*

A világnézet azonban nemcsak alapja s kiinduló pontja a nevelésnek, hanem végső eredménye is.

A nevelő arra törekszik, hogy növendékei egységes világnézetet kapjanak, oly világnézetet, mely nekik biztos irányt jelöl ki az életben követendő magatartásuk számára. Egész nevelésünk s egész tanításunk arra irányul, hogy ennek a világnézetnek alapjait jókor lerakjuk.

- A pedagógiának ezt az utóbbi problémáját *Pauler Ákos* tárgyalta először (A világnézet tanítása, Magyar Pädagogia, 1909. 201. s köv. l.), ki mélyenjáró filozófiai elemzés alapján jut el arra az eredményre, hogy *«végelemzésben helyesen, intenzíven és mindenképpen nevelni nem tesz egyebet, mint az általunk elérhető legigazabb világnézetet kialakítani az új nemzedék tudatában.»* (U. o. 278. l.)

A legigazabb világnézetet akarjuk tehát a jövő nemzedék tudatában kialakítani. De a heves harc éppen akörül folyik: melyik a legigazabb világnézet? Mint fontosabb jeleztük, ennek eldöntése legelső problémája a pedagógiai rendszernek.

Az iskola körül folyó harcok azért oly hevesek, mert minden párt a maga számára akarja megnyerni a jövő nemzedéket. Az övé a jövő, ha a következő nemzedékbe az ő világnézete van kiirthatatlanul beoltva. Ezért folyik oly nagy küzdelem az utóbbi évtizedekben akörül, vajjon a természettudományok legyenek-e túlsúlyban az iskolában, vagy a humánus tanulmányok? Nemzeti legyen-e a nevelés vagy internacionális? Vallási alapon álljon-e az iskola, vagy érje be vallás nélküli laikus moráltanítással? E kérdések körül folyik a leghevesebb küzdelem, mert ezek eldöntésétől függ a világnézet kialakulása, s a világnézettől függ, hogy ki melyik táborhoz csatlakozik. Mi a magunk részéről ezt a kérdést fontosabb az idealizmus, dualizmus és optimizmus javára döntöttük el.

A világnézet kialakítása egyrészt a nevelés, másrészt a tanítás feladata, s így két problémát foglal magában: az egyik nevelési, a másik didaktikai probléma. Ámde éppen ezért nagy tévedésben vannak, akik azt hiszik, hogy külső, szervezetbeli intézkedésekkel el lehet dönteni a világnézetek harcát, s meg lehet oldani a nevelési és didaktikai problémát.

A világnézet ugyan objektív tudományos és vallásos rendszer, melynek egyénektől függetlenül önálló léte van, ez azonban csak akkor lesz kinek-kinek igazi sajátjává, ha mindenki saját lelkében újra fölépíti, s így egyúttal kinek-kinek szubjektív alkotása is.

Ép azért nem volna helyes, de nem is kívánatos, valamely világnézetet valakire rákényszeríteni. A világnézetek különbözők, s bármily szép ideál is, hogy valamennyien egy nézeten legyünk, ennek elérése mindaddig nem valószínű, amíg az emberek temperamentuma, képessége, tudása, szóval egész egyénisége különböző. Még azoknál is, akik ugyanegy világnézetet vallanak magukénak, csak nagy vonásokban lehető az egyezés. Ugyanazt az elvet is mindenki a maga műveltsége, lelki tartalma s egyéni hajlandósága szerint fogja fel.

Milyen mély pszichológiával mondja *Prohászka Ottokár* «A diadalmas világnézet» c. könyvében: «Ugyan hogy is veheti ki magát a szicíliai vagy reggidi olasznak Madonna-kultusza egy pomerániai lutheránusnak szemében! Okvetlenül félreértés lesz belőle! Mit gondolhat a porosz filozófus Paulsen, ha véletlenül kezei közé kerül sz. Alfonzknak «Le glorie di Maria» c. könyve? Mily különbség van az olasz s a pomerániai néplélek közt! Mily különbség a szicíliai s a porosz vér érzelmi világa közt még abban az esetben is, ha téziseik megegyeznek! De azért egyiknek sem kell közülök megtagadnia Krisztust.» (284. l.)

De nagy lelki kényszer is volna, ha mindenkinek betűről betűre ugyanazt kellene vallania. Vannak a világnézetnek *lényeges* alapvonalai, melyek *azonosak* lehetnek, s maradhatnak olyan részletek, melyeket mindenki a maga egyéniségének megfelelően építhet ki.

Nemcsak hogy be kell érünk ily meggyőződéssel, hanem erre kell pszichológiai szempontból törekednünk. Kell, hogy maradjon az egyén számára egy rész, melyet ő a maga helyzetének, körülményeinek, szubjektív állapotának megfelelően maga alakíthat, melyen csöndes óráiban magába mélyedve szövöget, s melyet talán rejtve is őriz a nagy világ kutató szeme elől, mint az ő legbensőbb ügyét.

A helyes nevelés tehát nem fog világnézetet készen adni a fejlődő léleknek, hanem megadja azokat az alapokat, s begyakorolja azokat a képességeket, amelyek segítségével a világnézetet kiki maga kialakíthatja és fölépítheti.

A nevelés legnagyobb sikere az, ha ez a szabadon kialakított világnézet teljesen egyezik azzal, melyet a nevelő is magáénak vall.

*

A világnézet és nevelés viszonyának a kérdése, melynek vonatkozásait és lehető megoldásait itt röviden kifejtettük, mint láthattuk, két problémát foglal magában: a *teleologiai* és a *methodologiai* problémát.

A teleologiai probléma megoldása előfeltétele minden pedagógiai munkának, a methodologiai probléma pedig áthatja az elméleti és gyakorlati pedagógia egész területét. Ennek lépésről lépésre, nyomról nyomra való helyes megoldásától függ a nevelő munka sikere.

WESZELY ÖDÖN.

IRODALOM.

Pauler Ákos: Bevezetés a filozófiába. Budapest, 1920. Pantheon-kiadás. (XV, 319 l.) 80 K. — Második, javított kiadás. 1921. (XV, 318 l.) 100 K.

Ha valamely laikus hozzáfog Pauler *Bevezetésének* olvasásához azzal a szándékkal, hogy a filozófiában való járatlanságának megszüntetése végett hamarosan elméjébe szedje a filozófiai műveltség elemeit, csakhamar csalódva fogja letenni a könyvet kezéből s lemond arról, hogy ebből szerezze meg annak a filozófiai frázishalmaznak az ismeretét, mely a vele való csillogásra ugyan elégséges lehet, de komoly tudás számba nem megy. Az ilyen olvasó már az első fejezetekben oly nehézségekre fog bukkanni, melyeknek legyőzése messze fölülmulja erejét. Pauler könyve ugyanis nem kezdőknek vagy műkedvelőknek való ú. n. népszerűsítő munka, amilyenekben a népszerűség rendszeren a komolyság rovására, a könnyűség pedig a mélységére megy, hanem egyrészt tájékoztató a ma filozófiájának valamennyi főproblémájáról olyanok részére, akik az ily problémák megértésére kellő készütséggel s a filozófiai műnyelvben megfelelő jártassággal rendelkeznek, másrészt bevezetés a szerzőnek saját filozófiájába. Munkájának legjellemzőbb vonása t. i. — s ezt itt mindjárt ki akarjuk emelni — az, hogy minden lapja a szerző egyéniségének bélyegét hordja magán. Ez az egyéni bélyeg pedig egy teljes öntudatossággal kialakított, a problémák legmélyebb gyökeréig végiggondolt, zárt egészet alkotó világnézet eredménye, amely világnézetnek jól megalapozott magaslatairól tekinti át a jeles magyar gondolkodó biztos szemmel a filozófiának egész területét s ugyanonnan világítja meg számunkra is a maga tekintetének sugárkévéjével. Bár rendszerébe beolvasztja mindazt, ami értékeset a maga szempontjából az emberi gondolkodás nagy képviselőinél (különösen Aristotelesnél, Leibniznél és Bolzanónál) talált, de oly módon végzi ezt, hogy világképe nem